

HENRYK SZYDŁOWSKI

POMIARY FIZYCZNE

Podręcznik dla nauczycieli

WARSZAWA 1977
PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO NAUKOWE

Tytuł dotowany przez Ministerstwo Nauki,
Szkolnictwa Wyższego i Techniki

Okładkę projektował: *Andrzej Pilich*

Redaktor: *Magdalena Gajewska*

Redaktor techniczny: *Aleksandra Korsakowa*

Korektorzy: *Ewa Dąbrowska, Wacława Klim*

Copyright 1977

By Państwowe Wydawnictwo Naukowe

Printed In Poland

PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO NAUKOWE – WARSZAWA 1977

Wydanie I. Nakład 9750 + 250 egz. Arkuszy wydawniczych 32,50. Arkuszy drukarskich 26,5. Papier druk. sat. kl. V, 65 g, 70 x 100 cm. Oddano do składania w listopadzie 1976. Podpisano do druku w sierpniu 1977. F-31. Druk ukończono w sierpniu 1977. Zamówienie nr 1621/76. Cena zł. 71.—

DRUKARNIA im. REWOLUCJI PAŹDZIERNIKOWEJ WARSZAWA

SPIS RZECZY

Przedmowa	11
Część I. Pomiary i ich dokładność	13
1. Pomiary fizyczne	13
2. Wielości fizyczne	17
2.1. Jednostki fizyczne	17
2.2. Wielości wektorowe i skalarne	23
3. Niepewności pomiarowe i błędy systematyczne pomiarów bezpośrednich	28
3.1. Niepewności systematyczne	28
3.2. Błędy systematyczne	35
4. Niepewności systematyczne pomiarów pośrednich	37
4.1. Elementarne metody obliczania niepewności	37
4.2. Różniczkowe metody obliczania niepewności pomiarów pośrednich	44
5. Wyniki pomiarów	50
5.1. Zaokrąglanie wyników	50
5.2. Porównywanie wyników	54
6. Niepewności przypadkowe	57
6.1. Statystyczny rozrzut wyników; zasady pomiarów bezpośrednich	57
6.2. Średnia arytmetyczna i odchylenie standardowe pomiarów bezpośrednich	61
6.3. Obliczanie średniej i odchylenia standardowego pomiarów pośrednich	68
7. Graficzne metody przedstawiania danych	71
7.1. Wykreślanie	71
7.2. Odczytywanie wartości z wykresu i wyznaczanie nachylenia	76
Część II. Bezpośrednie pomiary wielkości mechanicznych	80
8. Bezpośrednie pomiary długości	80
8.1. Pomiar długości z dokładnością 1 mm	80
8.2. Pomiar długości za pomocą suwmiarki	85
8.3. Pomiar długości za pomocą mikromierza	88
8.4. Inne przyrządy do bezpośrednich pomiarów długości	90
9. Bezpośrednie pomiary masy, ciężaru i gęstości	93
9.1. Konstrukcja wagi i odważników	93
9.2. Ważenie z dokładnością do 0,1 g	94
9.3. Dokładne ważenie metodą interpolacji	99
9.4. Wążenie za pomocą wag innych typów	102
9.5. Konstrukcja areometru	106

10. Bezpośrednie pomiary czasu	108
10.1. Budowa i działanie zegarów	108
10.2. Pomiar okresu	111
10.3. Pomiar czasu trwania zjawisk powtarzalnych	114
10.4. Pomiar częstości	115
11. Bezpośrednie pomiary siły	117
11.1. Dynamometry	117
11.2. Wzorcowanie dynamometru	120
11.3. Dodawanie sił	121
11.4. Dodawanie sił równoległych	123
Część III. Pośrednie pomiary wielkości mechanicznych	126
12. Pomiary gęstości ciał stałych i cieczy	126
12.1. Wyznaczanie gęstości z pomiarów masy i objętości	126
12.2. Wyznaczanie gęstości za pomocą wagi hydrostatycznej	127
12.3. Wyznaczanie gęstości cieczy za pomocą naczyń połączonych	129
12.4. Wyznaczanie gęstości cieczy za pomocą wagi Mohra	132
12.5. Wyznaczanie gęstości za pomocą piknometru	135
13. Kinematyka	137
13.1. Proste metody pomiaru przyspieszenia ziemskiego	137
13.2. Wyznaczanie czasu spadania kulki za pomocą wahadła	139
13.3. Badanie ruchu jednostajnie przyspieszonego	140
13.4. Badanie ruchu przyspieszonego za pomocą rynny	144
14. Dynamika	145
14.1. Wyznaczanie współczynnika tarcia	145
14.2. Wyznaczanie współczynnika tarcia za pomocą równi pochyłej	147
14.3. Sprawdzenie trzeciej zasady dynamiki Newtona	148
14.4. Badanie zderzeń niesprężystych	150
14.5. Sprawdzenie zasady zachowania pędu	152
15. Własności sprężyste ciał	155
15.1. Własności sprężyste gumy	155
15.2. Pomiar wydłużenia drutu	159
15.3. Wyznaczanie modułu Younga drutu	162
15.4. Inne metody pomiaru modułu Younga	164
16. Ruch drgający, moment bezwładności	166
16.1. Wyznaczanie przyspieszenia ziemskiego za pomocą wahadła matematycznego ...	166
16.2. Wyznaczanie momentu bezwładności wahadła fizycznego	167
16.3. Wyznaczanie momentu bezwładności metodą drgań torsyjnych	169

16.4. Sprawdzenie twierdzenia o momentach bezwładności za pomocą wahadła balansowego	172
16.5. Badanie rezonansu mechanicznego.....	175
17. Akustyka	178
17.1. Wyznaczanie granic słyszalności	178
17.2. Wyznaczanie prędkości dźwięku za pomocą rezonansu akustycznego	179
17.3. Wyznaczanie prędkości dźwięku za pomocą rury Kundta	181
17.4. Wyznaczanie częstości drgań kamertonu metodą dudnień	184
 Część IV. Pomiary dotyczące ciepła, zachowania energii, statyki gazów i fizyki cząsteczkowej	
18. Termometria	186
18.1. Bezpośredni pomiar temperatury za pomocą termometru cieczowego	186
18.2. Inne metody bezpośrednich pomiarów temperatury	189
18.3. Wzorcowanie termoogniwa	192
18.4. Wyznaczanie współczynnika rozszerzalności liniowej ciał stałych	192
18.5. Wyznaczanie współczynnika rozprężliwości termicznej powietrza	195
18.6. Pomiar temperatury za pomocą termometru gazowego	196
19. Kalorymetria	198
19.1. Zasady kalorymetrii	198
19.2. Wyznaczanie pojemności cieplnej kalorymetru	200
19.3. Wyznaczanie ciepła właściwego ciał stałych	202
19.4. Wyznaczanie ciepła topnienia lodu	203
19.5. Wyznaczanie ciepła parowania wody	205
20. Zasada zachowania energii	207
20.1. Wyznaczanie mechanicznego równoważnika ciepła za pomocą termoergometru ..	207
20.2. Wyznaczanie mechanicznego równoważnika ciepła za pomocą śrutu ołowiowego	209
20.3. Wyznaczanie ciepła spalania -alkoholu metylowego	211
20.4. Wyznaczanie ciepła Joule'a	212
20.5. Wyznaczanie ciepła parowania metodą elektryczną	213
20.6. Wyznaczanie własnej mocy użytecznej	215
21. Statyka gazów	216
21.1. Pomiar ciśnienia manometrem cieczowym	216
21.2. Pomiar ciśnienia płuc	220
21.3. Pomiar ciśnienia gazu rozrzedzonego	221
21.4. Doświadczenie Boyle'a_Mariotte'a	223
21.5. Sprawdzenie prawa Archimedesesa dla gazów	225
22. Własności powietrza	226
22.1. Pomiar ciśnienia atmosferycznego	226

22.2. Wyznaczanie gęstości powietrza metodą rozrzedzenia	229
22.3. Wyznaczanie wilgotności powietrza za pomocą higrometru kondensacyjnego	230
22.4. Pomiar wilgotności powietrza psychrometrem	232
23. Fizyka cząsteczkowa	235
23.1. Badanie ruchów Browna	235
23.2. Wymiary i średnia droga swobodna cząsteczek azotu	237
23.3. Wymiary i średnia droga swobodna cząsteczek dwutlenku węgla	242
23.4. Wymiary i średnia droga swobodna cząsteczek wody	242
23.5. Wyznaczanie współczynnika lepkości metodą Stokesa	243
23.6. Wyznaczanie współczynnika napięcia' powierzchniowego za pomocą kapilar	247
Część V. Pomiary w obwodach prądu stałego i badanie własności elektrycznych	
materii	249
24. Najprostsze obwody elektryczne	249
24.1. Podstawowe narzędzia pomiarowe stosowane w elektryczności	249
24.2. Potencjometr	258
24.3. Wyznaczanie oporu właściwego	262
24.4. Sprawdzanie praw Kirchhoffa	254
24.5. Pomiar oporu wewnętrznego i siły elektromotorycznej ogniwa Leclanchégo	268
24.6. Badanie zależności napięcia źródła od czerpanego prądu	269
25. Bezpośrednie pomiary wielkości elektrycznych	272
25.1. Mierniki elektryczne	272
25.2. Pomiar prądu za pomocą amperomierza	277
25.3. Pomiar napięcia za pomocą woltomierza	280
25.4. Pomiar oporu elektrycznego za pomocą omomierza	284
25.5. Pomiar oporu za pomocą mostka	285
25.6. Inne metody bezpośrednich pomiarów wielkości elektrycznych	287
26. Wzorcowanie mierników i zastosowanie mostka Wheatstone'a	288
26.1. Wzorcowanie amperomierza i rozszerzenie jego zakresu	288
26.2. Wzorcowanie woltomierza	291
26.3. Wyznaczanie oporu elektrycznego za pomocą mostka Wheatstone'a	193
26.4. Wyznaczanie siły elektromotorycznej metodą kompensacji	296
27. Elektrostatyka	298
27.1. Uwagi o doświadczeniach i przyrządach elektrostatycznych	298
27.2. Linie sił pola elektrycznego	303
27.3. Wyznaczanie indukcji elektrycznej	304
27.4. Wyznaczanie pojemności elektrometru i kondensatora	306
27.5. Wyznaczanie stałej dielektrycznej materiału	308

28. Przewodnictwo elektryczne i elektrochemia	311
28.1. Zależność oporu elektrycznego od temperatury	311
28.2. Elektroliza siarczanu miedzi	313
28.3. Wyznaczanie elektrochemicznego równoważnika wodoru	315
28.4. Ogniwo Volty	317
Część VI. Pomiary z dziedziny magnetyzmu prądu przemiennego i elektroniki	320
29. Magnetyzm	320
29.1. Wytwarzanie pól magnetycznych	320
29.2. Wyznaczanie składowej poziomej magnetycznego pola lokalnego	322
29.3. Wyznaczanie dipolowego momentu magnetycznego	326
29.4. Zastosowanie metody Gaussa do wyznaczania indukcji magnetycznej	328
29.5. Wyznaczanie indukcji magnetycznej	332
30. Prąd przemienny	334
30.1. Zasady bezpieczeństwa pracy z prądem przemiennym	334
30.2. Pomiar mocy za pomocą watomierza	336
30.3. Wyznaczanie współczynnika indukcji własnej w obwodzie prądu przemiennego	338
30.4. Wyznaczanie pojemności kondensatora w obwodzie prądu przemiennego	341
30.5. Pomiar przesunięcia fazowego i wyznaczanie współczynnika indukcji własnej lub pojemności za pomocą watomierza	342
30.6. Wyznaczanie przekładni i sprawności transformatora	344
31. Prądy w gazach i próżni	347
31.1. Zasady bezpieczeństwa pracy z prądem stałym	347
31.2. Wyznaczanie charakterystyki lampy neonowej	348
31.3. Badanie charakterystyki łuku elektrycznego	349
31.4. Badanie charakterystyki diody	351
31.5. Wyznaczanie charakterystyki triody	352
31.6. Wyznaczanie czułości elektrycznej oscyloskopu	355
31.7. Wyznaczanie czułości magnetycznej lampy oscyloskopowej	357
31.8. Wyznaczanie prędkości termoelektronów	359
32. Półprzewodniki i elektronika	361
32.1. Badanie charakterystyki diody germanowej	361
32.2. Badanie tranzystora	362
32.3. Badanie fotoopornika	364
32.4. Wyznaczanie przesunięcia fazowego za pomocą oscyloskopu	365
32.5. Obserwacja napięć zmiennych za pomocą oscyloskopu	369
32.6. Rezonans obwodów drgań	370
32.7. Badanie struktury fali elektromagnetycznej	372

Część VII. Doświadczenia z optyki	375
33. Optyka geometryczna	375
33.1. Sprawdzanie praw odbicia i załamania światła	375
33.2. Wyznaczanie współczynnika załamania metodą kąta najmniejszego odchylenia ...	278
33.3. Wyznaczanie ogniskowych soczewek z odległości przedmiotu i obrazu	381
33.4. Wyznaczanie ogniskowych soczewek metodą Bessela	382
33.5. Wyznaczanie współczynnika załamania światła za pomocą mikroskopu	384
34. Przyrządy optyczne	385
34.1. Wyznaczanie powiększenia lupy	385
34.2. Wyznaczanie powiększenia mikroskopu	388
34.3. Wyznaczanie natężenia światła za pomocą fotometru	392
34.4. Wyznaczanie sprawności świetlnej żarówki	394
35. Falowe własności światła	397
35.1. Interferencja światła ugiętego na podwójnej szczelinie (doświadczenie Younga) .	397
35.2. Wyznaczanie długości fali światła za pomocą siatki dyfrakcyjnej i rzutnika	400
35.3. Najprostsze szacowanie długości fali za pomocą siatki dyfrakcyjnej	402
35.4. Badanie dyfrakcji światła laserowego	403
35.5. Sprawdzenie prawa Malusa	404
Część VIII. Tablice fizyczne	407
Skorowidz	419

Red. dokumentu: Tadeusz M. Molenda, Instytut Fizyki, Uniwersytet Szczeciński, 2010 r.